

Бранко Митровић

Плагиијат у српској научној заједници и борба научно-наставног особља треће врсте против истог (или исте?)

...ut poena sua sibi sit omnis inordinatus spiritus.

Св. Августин

Пре отприлике три месеца добијем писмо од једног европског издавача у коме ме обавештавају да сам оптужен за плагијат. Наиме, они су недавно у једном зборнику радова објавили и мој текст о једној историјској личности из доба ренесансе, и кратко време потом су добили мејл од особе која ради при једној српској академској институцији и која изражава сумњу да мој текст садржи делове дисертације коју је та особа одбранила неколико година раније. Мејл такође објашњава да сам ја у скоријим годинама имао контакте са институцијом где је ова особа бранила дисертацију, да никада раније нисам ништа објављивао о овој историјској личности, што све имплицитно потврђује сумњу да сам плагирао делове поменуте дисертације, нарочито садржај табеле од две странице која садржи елементарне биографске податке.¹

Кад оно међутим

Ситуација је разуме се јако непријатна, и кад се такве оптужбе појаве оптужени је присиљен да доказује невиност. Међутим, има и друга страна медаље. Мој поменути рад је заправо први пут објављен двадесетак година пре него што је ова особа одбранила поменуту дисертацију. Издавач коме је она изразила сумњу да рад садржи плагиран материјал је репринтовао рад са дозволом часописа који га је првобитно објавио и то је наведено двапут у репринтованој верзији. Дакле, оптужбе се односе на репринт рада који је првобитно објављен давно пре дисертације коју наводно плагира. Додатно, тврдња да ја нисам никада раније писао и објављивао о овој историјској личности је погрешна—ја сам заправо о тој личности доста писао и објављивао деценијама пре поменуте дисертације, што је било лако документовати. Значи, оптужба је направљена без провере елементарних чињеница.

¹ Цео случај је релативно брзо разрешен ефикасношћу унутрашње службе издавача и аутор-ауторка оптужбе је повукао-повукла оптужбу. У овом тексту ћу избегавати да наведем било шта што би могло да га или да је идентификује. Не наводим име, пол, име институције где ради, ни када и где је дисертација одбрањена, ни име историјске личности, ни име издавача који је објавио мој чланак, ни детаље о мојим радовима који су објављени пре његове или њене дисертације. Ситуација је поучна и вреди је препричати, али колико год да је била непријатна, завршила се на пристojан начин, и нико не треба да има даље непријатности због тога шта се десило.

Неко би сад могао да пита, да ли то значи да дисертација ове особе која је мене оптужила за плагијат можда садржи делове мог чланка објављеног пре више од две деценије? Заправо, био би мањи блам да су биографски подаци о овој ренесансној личности напосто преписани из мог чланка. Ја се не бих бунуо; много је боље бити плагиран него плагирати. Поменута табела у дисертацији коју сам наводно плагирао не садржи више него елементарне биографске податке и прошарана је погрешним тврдњама нарочито када се ради о црквеним звањима и положајима. Разне интернет странице где се ова историјска личност помиње иначе обилују таквим нетачним биографским подацима, тако да се може замислити, иако не и тачно утврдити, одакле потичу погрешне тврдње у дисертацији. Све би ово била нормална докторандска аљкавост (видео сам и горе!) да линк за дисертацију није био укључен у мејл којим сам оптужен за плагијат. Једна од две уреднице издавача које су ми проследили мејл је сама провела деценије проучавајући рад ове историјске личности, али нема искуство рада са докторандима. Не желим ни да замислим да ли јој се стомак преврнуо или јој је мрак пао на очи кад је прочитала погрешне биографске податке у докторској дисертацији, или шта је помислила о институцији где је таква дисертација одбрањена. Тако борба против плагијата у српској научној заједници постаје заправо борба против репутације исте научне заједнице.

Важно је бити рационалан

Неке колеге су ме питале да ли бих могао да тужим аутора-ауторку ове оптужбе за повреду угледа или слично. С обзиром на то да је оптужба била формулисана као „изражавање сумње” а не као директна тврдња, на српским судовима мислим да таква тужба не би прошла. У неким другим земљама инсинуација може бити основа за тужбу. Судски процес би се морао водити у земљи где је седиште издавача и да ли је тамо инсинуација основа за тужбу не знам, нисам се распитивао, и ако нисам присиљен избегавао бих да то чиним. Имам аверзију према ценама услуга које тамошњи адвокати могу да наплате за такве савете.

Сама формулација којом се „изражава сумња”, међутим, казује нешто врло битно о оптужби. Оптужба је стварно и искрено (погађам) писана да би се издавачу „изразила сумња”. Напосто није могуће да неко прочита мој репринтовани чланак а да не примети да је два пута и врло јасно наведено да је поменути чланак објављен отприлике четврт века раније. Тешко је избећи закључак да је мејл у коме се „изражава сумња” да мој чланак садржи плагиране делове написан и послат а да чланак није ни прочитан. Могуће је да аутор-ауторка оптужбе није ни имао-имала директан контакт са књигом у којој је чланак објављен. За „изражавање сумње” би било довољно видети приказ књиге са приказом мог чланка на сајту издавача. Тај приказ изоставља главнину текста, даје сажетак рада и библиографију—и из библиографије се јасно види да поменута дисертација није цитирана. (Знам доста колега који кад виде књигу или научни рад прво проверавају да ли су цитирани.) Не знам да ли је то то што се стварно десило, али тешко је не закључити да се мејлом стварно и искрено „изражавала сумња”, да репринтовани рад заправо није ни прочитан, и да је мејл послат са намером да се издавачу препусти да утврди да ли се ради о плагијату. У ту сврху је издавачу и послат линк за дисертацију, тако да могу сами да провере. Поступак крајње рационалан, кад се узме у обзир цена књиге у којој је репринтовани рад објављен.

Све се може...

Оно што је при томе застрашујуће је да је издавач прихватио овакву игру. Како су ми објаснили, оптужба за плагијат је тешка оптужба и мора се узети озбиљно. При томе, аутор-ауторка оптужбе није заправо навео-навела нити је цитирао-цитирала део текста или реченице из мог рада које понављају или плагирају његов или њен текст; било је довољно да „изрази сумњу”. То што делови текста из мог чланка који се наводно поклапају са деловима дисертације нису спецификовани, такође се уклапа у претпоставку да мој чланак заправо није прочитан. При томе се „сумња” односила на могуће преузимање података из табеле у дисертацији која наводи елементарне (делом погрешне, као што рекох) биографске податке—значи (претпостављено) ненавођење дисертације као извора биографских података у мом чланку. Истовремено, ови подаци могу да се нађу у свакој енциклопедији која покрива биографске податке иоле значајнијих ренесансних личности. По истој логици, неко ко напише да је Први светски рат почео 1914. и не наведе извор јер сматра да је овај податак опште знање може да буде оптужен за плагијат. При томе, аутор-ауторка оптужбе у својој дисертацији није навео-навела извор (делом погрешних) података о биографији историјске личности о којој је реч, али пошто је претпоставио-претпоставила да је мој рад објављен после одбране дисертације, то је било довољно да ме оптужи да сам преузео историјско-биографске податке из дисертације не цитирајући извор. (Ово још једном потврђује да мој чланак није прочитан: биографски подаци које наводим се разликују од података у дисертацији који су делом погрешни, при чему су у мом тексту наведене оригиналне студије које су разрешиле битне дилеме о биографији ове историјске личности.)

Другим речима, имао сам срећу што је мој рад првобитно објављен деценијама пре дисертације аутора-ауторке оптужбе, тако да је оптужба напросто била апсурдна. Иначе је ствар могла да буде далеко компликованија. У сваком случају, ситуација је застрашујућа: *било ко може да оптужи било кога, код оптужбе за плагијат оптужени мора да доказује невиност, оптужба не мора да буде експлицитно формулисана (довољно је „изразити сумњу”), није неопходно навести делове текста који су наводно преузети из другог текста, и чак се не мора ни прочитати текст за чији се садржај тврди да је плагиран. Аутор оптужбе не сноси никакву одговорност, а оптужени је у стању перманентног стреса док се ситуација не разјасни.* То разуме се утиче на свакодневни живот и рад. Ја сам имао и срећу што се радило о великом и етаблираном издавачу са службом која ефикасно решава такве случајеве—у мом случају за мање од два месеца ситуација је разрешена, и аутор-ауторка оптужбе је повукао-повукла оптужбу. Али ја сам ипак провео скоро два месеца под стресом и изгубио дан на писање одговора на оптужбу. Било чија каријера се може уништити тако што ће се издавачи и часописи код којих објављује бомбардовати оптужбама за плагијат, при чему оптужени аутор мора бесконачно да доказује невиност за нове и нове оптужбе, а оптужиоци не носе никакву одговорност за психичко узнемиравање. Једина одбрана која човеку преостаје у случају таквог терора је да се и сам спусти на исти ниво и да и сам почне да генерише сличне оптужбе. При томе су људи у годинама, попут мене, и опаснији и угроженији. Опаснији зато што у пензији човек има времена на претек и може да се упусти у егзерцирање акрибије на

фуснотама и библиографијама људи који су му загорчавали живот или за које можда умишља да су им помагали; угроженији зато што кад се има времена лакше је постати жртва властите осветничке страсти, уместо да се старост проводи радећи нешто лепо и корисно. Несрећен дух је казна самом себи, каже свети Августин, а кад се појединац довољно притисне, и ако се притисак понавља, може бити тешко одржати срећеност духа. Мени је, рецимо, доста што сам овакве оптужбе једном доживео, а да ли бих срећеност духа одржао да слично доживим још једном не знам, и надам се (и можда је боље не само за мене) да неће бити прилике да се ово провери.

Resident evil

Изненадило ме је што је оваква оптужба дошла баш из Србије. Ја сам давно отишао из земље, моји академски контакти у Србији су ограничени на неколико институција и чешће се ради о пријатељствима из студентских дана него о научној, издавачкој или предавачкој сарадњи. Не сећам се да сам икада аутора-ауторку оптужбе упознао, нити да је икада у мом присуству поменут-поменута (мада сећање постаје непоузданије са годинама). Разуме се, с обзиром на ограниченост мојих контаката у земљи, морао сам да се упитам, како се могло десити да оваква оптужба дође баш из Србије и са институције где имам већи број колега са којима имам коректне и често пријатељске односе, и где не мислим да имам иједног непријатеља—изузев, како разумем, ове особе која је спремна да ме оптужи за плагијат а да и не прочита чланак за који тврди да је делом плагирао његову или њену дисертацију. Свакако је узнемиравајуће да помислите да вас неко кога не познајете толико мрзи. Или да ли се ради о мржњи? Не знам.

По једном објашњењу које сам чуо, због ситуација које су настале у вези са докторатима неких политичких личности, српске академске институције су се осетиле присиљене да доказују своје строго поступање када се ради о оптужбама за плагијат. При томе се такви случајеви споро решавају, оптужени су изложени дуготрајном стресу и стигматизовани. Када се и утврди да се не ради о плагијату, аутори таквих оптужби не сnose никакву одговорност за стрес и непријатност које су нанели жртвама. Могу да траже друге жртве. Како ствари стоје, није неопходно ни прочитати текстове за које се тврди да су плагијати, довољно је само изразити сумњу, и цела машинерија се ставља у погон. Чуо сам чак да је на једној академској институцији предложен правилник по коме би анонимна пријава била довољна за покретање поступка против чланова научног или наставног особља. По овом правилнику, који је ипак оборен на суду, у случају такве пријаве, декан би именовао комисију и ако комисија нађе да су оптужбе оправдане, декан може да прекине радни однос са оптуженим за плагијат. Није тешко замислити какву би атмосферу произвело увођење *kangaroo courts* у институцијама где би овакав правилник био примењен.

Овакве бесомучне методе борбе против плагијата, такође ми је речено, створиле су целу једну категорију научно-наставног особља које се углавном бави генерисањем оптужби за плагијат и разарањем каријера својих колега, док је произвољно штанцовање таквих оптужби постало део локалног академског фолклора. Једна америчка професорица српског порекла која је провела као гост годину дана на једној српској научно-наставној институцији ми је проблем описала на следећи начин. На америчком факултетима постоје, по њеном виђењу, две врсте запослених. Једна врста има научне или наставне амбиције и ти људи

теже да нешто постигну у науци или настави. Друга врста запослених има другачије приоритете (породица, лични живот) и посао обављају мање или више коректно, због плате, али немају неке додатне амбиције у науци или настави. На институцији у Србији где је гостовала, каже, постоји и *трећа врста запослених* (она је употребила термин “resident evil”): запослени којима је главна страст у животу да онемогуће колеге који имају амбиције да постигну нешто у науци или настави и да им загорчају живот.

Ја се са овим не бих сложио. Не мислим да су у Србији чешћи него другде људи који своје колеге могу само да презиру или да им завиде, и које такво регулисање сопственог недостатка самопоштовања спречава да сами нешто постигну. Али имам утисак да је борба против плагијата у српској научној заједници попримила размере лова на вештице који прети да нанесе штету целој заједници. У иностранству, она прети да поткопа кредибилност таквих оптужби када долазе из Србије и кад су оправдане (и као што сам илустровао, и кредибилност српских академских институција у ширем смислу). Унутар академске заједнице, она појачава ионако претеран ритам конфронтација, академске политике и бесконачних интрига који пречесто одвлачи чланове научне заједнице од научног рада. Тога је ионако превише у српском академском животу и никако не може бити добро за научну заједницу и њене институције. Борба против плагијата је свакако важна, али она губи смисао ако доведе до тога да је једина заштита од оптужби за плагијат ништа не објављивати. Нити се кредибилност те борбе може одржати ако оптужбе за плагијат у Србији нису ништа више него академски *splat*. Како међутим изаћи на крај са трећом врстом научно-наставног особља у академским институцијама, у Србији и другде, не знам, и једино преостаје утеха светог Августина, да су такви људи казна сами себи.